

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційну роботу Тализіної Яни Олегівни
«Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва
у кримінальному провадженні»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дисертації обумовлюється наявністю низки невирішених питань щодо застосування негласних засобів отримання доказів на стадії досудового розслідування, порядку залучення до цього процесу слідчого, відсутності методик проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), проблем з визнанням доказами інформації, отриманої в межах конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні. Це негативно впливає на кримінальний процес в цілому та на досягнення завдань кримінального провадження.

На сьогодні поза увагою науковців залишилися питання використання конфіденційного співробітництва як самостійної НСРД та повноцінного способу отримання інформації, корисної для цілей досудового розслідування. На теоретичному і на нормативному рівнях відсутні чіткі алгоритми залучення особи до конфіденційного співробітництва та використання отриманої від такого співробітництва інформації у кримінальному провадженні. На практиці це призвело до того, що особу до конфіденційного співробітництва залучають не лише слідчі, як визначено у ст. 275 КПК, а й прокурори та співробітники оперативних підрозділів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Актуальність роботи також підкреслюється тим, що тема дисертаційного дослідження узгоджується з науково-дослідною роботою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України «Теоретичні основи якості кримінального процесуального законодавства України» (Номер державної реєстрації 0117U000284). Крім того, проблематика дослідження узгоджена зі Стратегією розвитку наукової діяльності Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр. (затвердженою загальними зборами НАПрН України 3 березня 2016 р.); Стратегією розвитку Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на 2016-2020 рр. (затвердженою постановою вченої ради від 26 лютого 2020 р.).

Виходячи з викладеного, дисертаційне дослідження Тализіної Яни Олегівни, є актуальним та своєчасним і має істотне значення для вдосконалення теоретичних та практичних засад конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні після прийняття КПК 2012 року комплексним науковим дослідженням використання конфіденційного співробітництва як самостійного процесуального інструменту отримання доказів у кримінальному провадженні в контексті НСРД.

До найбільш важливих положень, які містять наукову новизну, варто віднести те, що дисертанткою уперше запропоновано розглядати використання конфіденційного співробітництва, передбаченого ст. 275 КПК, як самостійну НСРД, проведення якої може забезпечити сторону обвинувачення важливою для цілей досудового розслідування інформацією у вигляді різних джерел доказів, та гарантувати конфіденту таємність встановлених зі співробітниками правоохоронних органів відносин. Авторкою аргументовано необхідність внесення змін до ст. 275 КПК та п. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, які сприятимуть чіткому розумінню правозастосовниками змісту використання конфіденційного співробітництва.

Дисертанткою розроблено алгоритм порядку залучення особи до конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні з урахуванням процесуального статусу слідчого, прокурора та співробітників оперативних підрозділів, вимог таємного діловодства та положень ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та запропоновано власну авторську класифікацію видів НСРД за критерієм рівня активності участі конфідента.

На увагу і обговорення заслуговують окремі положення, які є відомими в науці кримінального процесу, і в рецензованій роботі були удосконалені, а також ті, які одержали в роботі подальший розвиток. Зокрема, удосконалено: теоретичні розробки щодо співвідношення інституту НСРД із інститутом ОРД; систему критеріїв забезпечення справедливого судового розгляду під час допиту учасників кримінального провадження зі зміненими анкетними даними; алгоритм допиту учасників кримінального провадження зі зміненими анкетними даними з урахуванням вимог чинного законодавства та правил таємного діловодства; пропозиції щодо визначення переліку осіб, які можуть бути залученими до конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні та ін.

В цілому презентовані дисертанткою елементи наукової новизни є достатніми для дисертаційного дослідження такого рівня.

Практичне значення отриманих результатів не викликає сумнівів. Висновки та практичні пропозиції, що містяться у дисертації, можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших наукових досліджень використання конфіденційного співробітництва як самостійного процесуального інструменту отримання доказів у кримінальному провадженні; б) у законотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України з окреслених у роботі питань в) у правозастосовній діяльності – для створення методологічного підґрунтя роботи правоохоронців, формування єдиної судової практики з питань порядку залучення особи до конфіденційного співробітництва та використання доказів, отриманих внаслідок такої співпраці; г) у навчальному процесі – під час викладання курсу кримінального процесу та дисциплін кримінально-процесуального циклу, а також підготовки навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, зумовлена такими

чинниками: 1) глибоким статистичним аналізом результатів опитування практиків кримінальної юстиції та науковців, сфера інтересів яких лежить у площині кримінального процесу, з метою виявлення зрізу професійної свідомості з найбільш спірних та неоднозначних питань використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні; 2) критичним аналізом законодавства, яке регулює проведення НСРД та нормативне забезпечення конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні; 3) застосуванням дослідницьких методів сучасної теорії пізнання, у тому числі як загальнонаукових методів (діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, класифікація та ін.), так і методів, притаманних дослідженням у правових науках (порівняльно-правовий, історико-правовий та ін.), а також методів, що притаманні соціологічним дослідженням (зокрема, статистичний); 4) вивченням достатньої кількості наукових робіт із міжнародного права, кримінального процесу, загальної теорії держави та права, філософії, соціології, психології, тощо.

Оцінка структури та змісту дисертації. Характеристика основних положень роботи.

Структура дисертації є цілком логічною для наукового дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких поділений на три підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 307 сторінок, із яких основний текст – 209 сторінок, список використаних джерел (187 найменувань) – 24 сторінки, додатки – 57 сторінок.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, формулюються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації та структура дисертаційної роботи.

У першому розділі досліджуються загальнотеоретичні аспекти досліджуваної проблематики. Констатовано, що більшість юристів сьогодні вважають конфіденційне співробітництво лише допоміжним інструментом для успішного проведення інших НСРД. Окрема увага приділена ретроспективному порівнянню оперативно-розшукових заходів та НСРД, які передбачають співпрацю правоохоронців із фізичними особами в контексті євроінтеграційного реформування кримінального процесу незалежної України.

Дисертанткою виокремлено специфічні ознаки конфіденційного співробітництва як самостійної НСРД, досліджено порядок залучення інформаторів, агентів, довірених осіб тощо у США, Німеччині, Франції, Італії, Бельгії, Нідерландах, проаналізовано особливості зарубіжних моделей співпраці з фізичними особами. Авторкою систематизовано критерії забезпечення справедливого судового розгляду, напрацьовані Європейським судом з прав людини під час розгляду скарг про порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Другий розділ присвячено проблемам, пов'язаним із визначенням процесуального статусу у кримінальному провадженні осіб, які залучаються до конфіденційного співробітництва, через систематизацію їх процесуальних прав

та обов'язків, гарантій діяльності. Поряд із пропозиціями надання конфіденту статусу свідка, потерпілого або підозрюваного, аргументовано доцільність віднесення осіб, які виступають інформаторами та сприяють організації і проведенню НСРД у кримінальному провадженні і не беруть активної участі у проведенні інших НСРД, до «інших осіб» у розумінні ч. 6 ст. 246 КПК, що дозволить забезпечити їм конфіденційність за відсутності підстав для застосування заходів забезпечення безпеки.

Дисертанткою доведено, що для гарантування безпеки конфідента та з метою забезпечення допустимості доказів, отриманих у результаті конфіденційного співробітництва, на практиці доцільно використовувати наступне документальне оформлення залучення особи до конфіденційного співробітництва в порядку ст. 275 КПК: (а) письмова згода особи-конфідента, адресована слідчому (зберігається в режимно-секретній частині органу досудового розслідування разом з постановою слідчого про залучення особи до конфіденційного співробітництва); (б) постанова слідчого про залучення особи до конфіденційного співробітництва (з присвоєнням грифу «таємно» за пунктом 4.12.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю); (в) протокол попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування та/або пам'ятка про процесуальні права та обов'язки конфідента, що складається слідчим, який виніс постанову про залучення особи до конфіденційного співробітництва (зберігається в режимно-секретній частині органу досудового розслідування разом із постановою про залучення особи до конфіденційного співробітництва); (г) повідомлення прокурору про факт залучення особи до конфіденційного співробітництва; (д) постанова слідчого, прокурора про застосування заходів безпеки до конфідента (якщо конфіденційний співробітник звернувся до слідчого, прокурора із заявою про загрозу його безпеці), що передається на виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки, яка, залежно від обставин, може передувати процедурі безпосереднього залучення особи до конфіденційного співробітництва.

У *третьому розділі* дисертації розглядаються питання порядку отримання доказів у кримінальному провадженні за участі конфідента, проблеми дослідження та оцінки таких доказів. Авторкою встановлено, що отримання допуску та доступу до державної таємниці для конфідента в межах розумних строків відповідно до чинного законодавства є неможливим, водночас це не впливає на допустимість доказів, отриманих за допомогою конфіденційного співробітника.

Задля розкриття особливостей використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні дисертанткою запропоновано авторську класифікацію видів НСРД, в основі якої лежить нормативно закріплений у ч. 1 ст. 275 КПК поділ використання конфіденційного співробітництва на дві форми: 1) використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва; 2) залучення конфідента до проведення інших НСРД у випадках, передбачених КПК.

Дисертанткою аргументовано, що використання конфіденційного співробітництва як самостійної НСРД надає можливість зорієнтувати правозастосовників на доцільність складання протоколу за результатами її

проведення. Авторкою запропоновано такі протоколи використовувати під час підготовки проведення інших НСРД, посилатися на них у відповідних клопотаннях, ухвалах і постановах, не розкриваючи при цьому справжні дані конфідента.

Про повноту викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором свідчить та обставина, що результати дисертаційного дослідження відображені у 8 наукових працях, три з яких – наукові статті, опубліковані у фахових наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз; одна наукова стаття опублікована у закордонному виданні. Тези чотирьох доповідей і повідомлень опубліковані в матеріалах наукових і науково-практичних конференцій.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для розвитку вітчизняної науки і практики.

Емпіричну основу дослідження складають рішення ЄСПЛ, Верховного Суду, результати проведеного узагальнення судової практики, зокрема рішення судів першої інстанції, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Також у межах дослідження проведено анкетування, під час якого опитано 302 фахівця з питань кримінальної юстиції: суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів, науковців. Окремі дані одержані автором шляхом подання до офіційних державних органів запитів на отримання публічної інформації.

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертації склали: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, КПК та КК, ін. закони України, рішення Європейського суду з прав людини, підзаконні нормативно-правові акти, інтерпретаційні акти вищих судових інстанцій України, законодавство окремих зарубіжних держав.

Теоретична база дисертації представлена науковими працями вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків кримінального процесу і права. Такий підхід до виконання дисертаційного дослідження дозволив здобувачу дійти до науково обґрунтованих, важливих для теорії і практики конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні висновків.

Оформлення дисертації. Дисертація Я. О. Тализіної оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження. Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю.

У цілому позитивно оцінюючи виконану дисертантом роботу, слід зауважити, що, як і будь-яка значна за обсягом і кількістю досліджуваних проблем наукова праця, дисертаційна робота Я. О. Тализіної має й окремі суперечливі або дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації або пояснень здобувача під час прилюдного захисту:

1. Дисертанткою у підрозділі 2.1 процесуальний статус осіб, які можуть бути залученими до конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні, розглядається як система їх прав, обов'язків та гарантій діяльності. Проте, до процесуального статусу осіб відносяться й питання їх відповідальності, наприклад, за розголошення відомостей досудового розслідування. Однак, ці питання залишилися поза увагою авторки. Бажано було б проаналізувати види неналежного виконання своїх обов'язків особами, які залучаються до конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні та відповідну юридичну відповідальність за них.

2. У тексті дисертації містяться деякі протиріччя. Зокрема, на с. 63 авторка стверджує, що «таких понять як «негласне співробітництво» та «конфіденційне співробітництво» в межах кримінального провадження за кордоном не існує.», а на с.с. 69-70 вона аналізує існуючий порядок залучення негласних співробітників у кримінальному провадженні в ФРН, Італії, Бельгії, Франції та ін. країнах.

3. На С. 69 авторка зазначає, що «у Німеччині є дві основні категорії негласних співробітників (конфідентів) – інформатор і довірена особа», хоча у Федеративній Республіці Німеччина використання негласного співробітництва здійснюється трьома основними категоріями негласних працівників – інформаторами, довіреними особами та слідчими під прикриттям. Їх визначення, вимоги, принципи діяльності та напрями використання регламентовані міжвідомчим нормативним актом – «Загальною настановою Міністерства юстиції та Міністерства внутрішніх справ Федерації та земель про використання інформаторів, довірених осіб та слідчих під прикриттям в межах кримінального переслідування» від 21 грудня 1976 року.

4. В підрозділі 1.3 «Іноземний досвід та міжнародні стандарти використання конфіденційного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень» дисертантка багато уваги приділила аналізу питань використання інформації від таємних джерел у США і висвітлила лише окремі аспекти залучення негласних співробітників у кримінальному провадженні в ФРН, Італії, Бельгії, Франції, Нідерландах. Враховуючи те, що курс на європейську інтеграцію є природним наслідком здобуття Україною незалежності і на сьогодні Україна отримала статус кандидата у члени Європейського Союзу, а також той факт, що серед напрямів інтеграції нашої держави у Європейське співтовариство виокремлено поширення співпраці та взаємодії у протидії злочинності, доцільно було б більш детально проаналізувати нормативно-правове регулювання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні країн-членів ЄС (Польщі, Чехії, Литви та ін.).

Проте, **висловлені зауваження і побажання** загалом стосуються складних і дискусійних аспектів аналізованих проблем, вони **не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження**. Робота виконана на актуальну тему, відрізняється новизною, містить приріст наукового знання про теоретичні засади конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порухень академічної доброчесності в ній не виявлено.

Дослідження містить наукові положення, нові науково обґрунтовані

теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для науки кримінального процесу, свідчить про особистий внесок здобувача в науку. Робота характеризується єдністю змісту.

Зміст дисертації відповідає заявленій авторкою науковій спеціальності 081 – Право, робота пройшла належну апробацію.

ВИСНОВОК.

Дисертаційна робота Тализіної Яни Олегівни «Нормативне забезпечення та реалізація конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні» є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано за актуальною темою з правильним використанням методів дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обгрунтовані науково-теоретичні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувача та достатньо повно представлені у опублікованих за результатами дисертаційної роботи наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка, Тализіна Яна Олегівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент,

провідний науковий співробітник
лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки
у боротьбі зі злочинністю»

НДІ ВПЗ ім. акад. В.В. Сташиса
НАПрН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Г.К. Авдеева

Г.К. Авдеева

Підпис *Г.К. Авдеева*
засвідчую
Інспектор ВК *Григорук Н.А. Шко*
«07» *жовтня* 2022 р.